

Цьось Анатолій, Романюк В., Бичук Олександр

(м. Луцьк)

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Аналіз науково-методичної літератури, умов розвитку суспільства дозволив визначити такі закономірності розвитку фізичного виховання в Україні: зв'язок фізичного виховання із світоглядом, способом життя, військовою справою та місцем проживання населення; взаємопроникнення міжнаціональних елементів фізичного виховання; взаємозв'язок святково-ігрової діяльності та військово-фізичної підготовки; перехід в періоди могутньої державності до організованих форм фізичного виховання; відносно постійний склад народно-побутових форм і засобів фізичного виховання населення протягом середньовіччя і нової історії.

Annotation. The analysis of guidance literature of the conditions of society's development helped to denote the following regularities of the development of physical training in Ukraine: the connection of physical training with mental outlook, the way of living, military science and the place of inhabitants' living; interosculation of international elements of physical training; interaction between holiday-playing activity and military-physical training; transition during country's power to the organized forms of physical training.

Постановка проблеми. Серед багатьох сфер людської діяльності важливе місце займає фізична культура, яка спрямована на фізичне вдосконалення людини. У процесі історичного розвитку створюються специфічні духовні та матеріальні цінності фізичної культури, що відображаються в нагромадженні знань про фізичну природу людини, виданні науково-методичної літератури, будівництві спортивних споруд, виготовленні спортивного інвентарю і т.д. Сукупність матеріальних і духовних цінностей складають традиції фізичної культури народу, які виконують важливі соціальні функції і є складовою частиною національної культури.

Історія фізичної культури вивчає виникнення і розвиток засобів, форм, методів, теорій та систем фізичного виховання на різних етапах існування суспільства [3]. Водночас прослідкувати й обґрунтувати еволюцію фізичної культури з найдавніших часів до наших днів можна лише на основі об'єктивних закономірностей. Тому вивчення закономірностей розвитку фізичної культури є важливою проблемою історії, теорії та методики фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні аспекти фізичної культури були предметом численних досліджень [3, 4, 5]. У наукових роботах висвітлені причини виникнення фізичної культури [8, 9], розвиток системи тіловиховання окремих народів [6, 11], використання традицій фізичної культури в сучасних умовах [5, 11]. Водночас, недостатньо вивченими лишаються питання щодо закономірностей виникнення і розвитку фізичної культури.

Завдання дослідження:

1. Вивчити основні підходи до визначення закономірностей розвитку і функціонування фізичної культури.
2. Окреслити зміст основних закономірностей розвитку фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій практиці існують різні підходи до визначення й обґрунтування закономірностей розвитку і функціонування фізичної культури [5, 6, 8 та ін.]. Однією з перших фундаментальних досліджень цієї проблеми була робота Н.А.Пономарьова [7]. Передумовами виникнення фізичної культури він вважає універсальність людської природи та географічні умови її проживання, що реалізуються тільки через працю, яка є об'єктивною основою фізичної культури.

Основна причина її виникнення і розвитку залежить від суспільних потреб людини. Одним з найбільш загальних законів фізичної культури є її залежність від способу виробництва матеріальних благ. Цей закон обумовлює виникнення, розвиток і зміну

історичних типів фізичної культури, що відповідають суспільно-економічним формаціям.

В той же час Н.А.Пономарьов зазначає, що у фізичній культурі діють закономірності, що виражені її внутрішніми тенденціями (розширення сфери її діяльності, набуття більш узагальненого (самостійного) характеру, інтенсифікація впливу на людину, збільшення кількості функцій і компонентів, рівневий її розвиток у окремих людей, а також країн, взаємозбагачення між країнами і народами і т. ін.).

Значний внесок у дослідження зазначеної проблеми вніс Н.І.Пономарьов [8, 9, 10] основі аналізу змісту понять „закон”, „закономірність”, „принцип”, „правило” та зважаючи на культурологічні та педагогічні аспекти фізичної культури, автор обґрунтовує основний закон функціонування й розвитку фізичної культури - обумовленість її економічним і соціально-політичним укладом суспільства, з якого, на думку автора, випливають основні принципи розвитку соціалістичної фізичної культури: прикладність, всебічність, оздоровча спрямованість, ідейність, наукова обґрунтованість, інтернаціоналізм, плановий характер розвитку. Фізична культура в своєму функціонуванні й розвитку підлягає також закону підвищення потреб.

Відносна самостійність фізичної культури виражена в її внутрішніх законах: постійне перетворення масової фізичної культури в її всенародність, єдність структурних елементів, об'єктивна цілеспрямованість і самоцільність, протиріччя характеру функціонування й розвитку.

Про тенденції розвитку фізичної культури наголошує також В.М.Видрін [1]. Ними, на думку автора, є: підвищення її значення як частини культури, розвиток ініціативи й соціальної активності народу в зазначеній галузі, поширення можливостей з метою вияву видів діяльності, як складовими структури особистості, формування і розвиток теорії фізичної культури та виділення її в самостійну галузь наукових знань, подальша інтенсифікація дії фізичної культури на людину, збільшення кількості функцій, інтернаціоналізація, розширення використання технічних засобів, подальше сі вдосконалення спеціальних засобів, методів фізичного розвитку і спортивного тренування, а також форм управління й керівництва.

Дещо інший підхід до обґрунтування закономірностей фізичної культури висловив С.В.Молчанов [4]. На його думку, в галузі діють загальні і власні закони. Загальні закони (основний закон мети і засобів, соціально-цілеспрямованого розвитку фізичної культури, вільної взаємодії інтересів учасників фізкультурної діяльності) визначають головні цілі розвитку фізичної культури і діють на всіх стадіях фізкультурної діяльності (створення, розмноження, засвоєння, забезпечення), а власні (закон підвищення ефективності фізкультурної діяльності, взаємообумовленості і підвищення її потреб, хоч і мають прояви на всіх стадіях цілісного фізкультурного процесу, в свою чергу, відображають сутність відношень лише одного з них.

Крім цього, в науковій літературі виділено й інші закономірності розвитку фізичної культури, підготовка населення до другої й оборонної діяльності, спортивна спеціалізація, оздоровча спрямованість, загальнонародний характер, наукова обґрунтованість, зв'язок з матеріальним і духовним виробництвом загальнонародний характер, різнобічний розвиток фізичних здібностей, фізична досконалість людей, покращання умов праці та побуту, підвищення працездатності, продовження творчого довголіття, збільшення тривалості життя, вплив на формування способу життя, зв'язок з ідеологією, політикою, мораллю, естетикою, широкий розвиток суспільних починів, демократичних основ управління, постійне вдосконалення наукових основ системи фізичного виховання й системи управління, підвищення рівня спортивних досягнень на основі належних матеріальних і соціальних культурних умов життя народу, покращання охорони здоров'я, масового розвитку фізичної культури і спорту.

Досліджуючи українську народну фізичну культуру, Є.Н.Приступа [11] констатує нерівномірність її розвитку впродовж історичних періодів, в залежності від

співвідношення низки суб'єктивних та об'єктивних факторів зовнішнього і внутрішнього походження.

До найсприятливіших внутрішніх факторів розвитку фізичної культури автор відносить наступні: антропологічні (морфофункціональні та етнопсихічні), соціальні (економічні, політичні, культурні) та природні (географічні, кліматичні). Найсуттєвішими зовнішніми факторами розвитку української народної фізичної культури є: відсутність протягом тривалих періодів власної держави, іншоетнічні запозичення засобів фізичного виховання, культурні, економічні, політичні впливи інших народів.

Українська народна фізична культура, як педагогічне явище, функціонує згідно об'єктивно існуючих закономірностей, на підставі яких Є.Н.Пристапа [11] сформулював наступні педагогічні принципи: природо відповідності, народності і культуровідповідності, самодіяльності. В системі народної фізичної культури зазначені принципи набувають специфічного забарвлення у зв'язку з необхідністю врахування особливостей і закономірностей педагогічного процесу фізичного виховання.

На основі матеріалів дослідження, частково на: інтегративній, базовій, духовно-фізичній сутності фізичної культури, розумінні біосоціокультурної сутності людини, врахуванні вікової еволюції її фізичного потенціалу і основних тенденцій розвитку суспільних процесів Ю.М.Ніколаєв [5] поділяє закономірності розвитку фізичної культури на п'ять основних груп:

1. Абсолютна необхідність формування фізичної культури кожною особистістю для її оптимального розвитку, починаючи з раннього віку до 20-25 років (коли відбувається інтенсивний розвиток рухової функції й закладається база фізичних якостей та моторних здібностей), і протягом усього життя (коли необхідно підтримувати режим помірної рухової активності, не допускаючи різкого зниження фізичного потенціалу). „Упущення” цієї закономірності несе суттєві „витрати” як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

2. Взаємообумовленість розвитку фізичної й духовної культур людини при визначаючій ролі останньої. Це пов'язано з пріоритетом духовних начал у житті людини й суспільства, обумовлених складними процесами, які проходять у фізичній культурі під впливом науково-технічної революції, а також пріоритетом духовного засвоєння об'єктів реальності, які передбачається змінити. Саме на цій основі до фізичної культури ставляться вимоги гармонійного поєднання фізичних якостей з цілою низкою здібностей психічного й інтелектуального порядку.

3. Збільшення за мірою прогресивного розвитку суспільства тенденції взаємозалежності, взаємопідтримки, взаємопроникнення фізичної культури на рівні її структурних компонентів і форм (фізичного виховання, спорту, фізичної рекреації й рухової реабілітації), взаємодії з іншими видами культури (матеріальної, духовної, художньої та ін.) і в межах культури з компонентами соціальної системи (матеріальним виробництвом, духовним виробництвом, суспільних відносин та ін.) і далі міжнаціональними системами.

4. Постійний поступальний розвиток фізичної культури, пов'язаний з переходом від одного порядку взаємовідношень і рівня функціонування в системі до іншого. В результаті цього фізична культура набуває більш сучасного виду, посилює й розвиває риси передуючої системи, надає їй нової глибини й багатства змісту.

5. Фізична культура тісно пов'язана в своєму розвитку й функціонуванні з законом підвищення потреб, що й пояснює її вплив на формування всебічного й гармонічного розвитку особистості. Цей закон характеризується тенденцією неухильного зростання особистих потреб людей, пов'язаних із посиленням якісних вимог до них - постійним і всебічним підвищенням у їх структурі пізнавальних, естетичних, морально-етичних та інших інтелектуальних потреб, зростання творчої діяльності людей

Отже, у виявленні закономірностей розвитку фізичної культури спостерігається великий діапазон думок, висновків та рекомендацій. У дослідженнях присутня

неоднорідність у виділенні закономірностей фізичної культури, відсутність чітких методологічних основ, у зв'язку з чим має місце змішання основних рис, принципів, функцій, які властиві розвитку фізичної культури. Крім того, у дослідженнях велике розмаїття думок пов'язане з недостатньо чітким розмежуванням термінів „закон”, „закономірність”, „принцип”.

Закон - це, передусім, об'єктивність, те, що не залежить від волі й бажання людини, від її свідомості. Іншою важливою ознакою закону є необхідність такого зв'язку, що неминуче виявляється в процесі розвитку того чи іншого явища. Якщо виникає щось нове, то воно обов'язково пов'язане зі старим, не відкидає старого цілком, а з необхідністю „знімає” потрібне для подальшого розвитку. Цей зв'язок є необхідним і загальним, тобто він є постійним, внутрішнім і таким, що неминуче повторюється, якщо виникають умови для дії такого зв'язку. Закон - філософська категорія, що відображає істотні, загальні, необхідні, стійкі, повторювані відношення залежності між предметами й явищами об'єктивної дійсності, які впливають з їхньої сутності [2].

Розрізняються закони природи й закони суспільства. Перші діють стихійно. Другі - виявляються через свідомі дії людей. Це накладає певний відбиток на дію законів. Закони суспільства можуть ігноруватися, гальмуватися людьми тощо. Суспільне життя підпорядковане певним об'єктивним законам, їх системі. Однак ці закони не рівнозначні. Одні діють завжди і скрізь, інші - лише в певний час і на певній стадії розвитку. Тому у філософії розрізняють закони розвитку й закони функціонування суспільства [12].

Закони розвитку - це закони, які діють протягом усієї історії людства й характерні для соціальної форми руху матерії. До таких законів слід віднести закон про визначальну роль способу виробництва у суспільному житті, про визначальну роль суспільного буття щодо суспільної свідомості тощо.

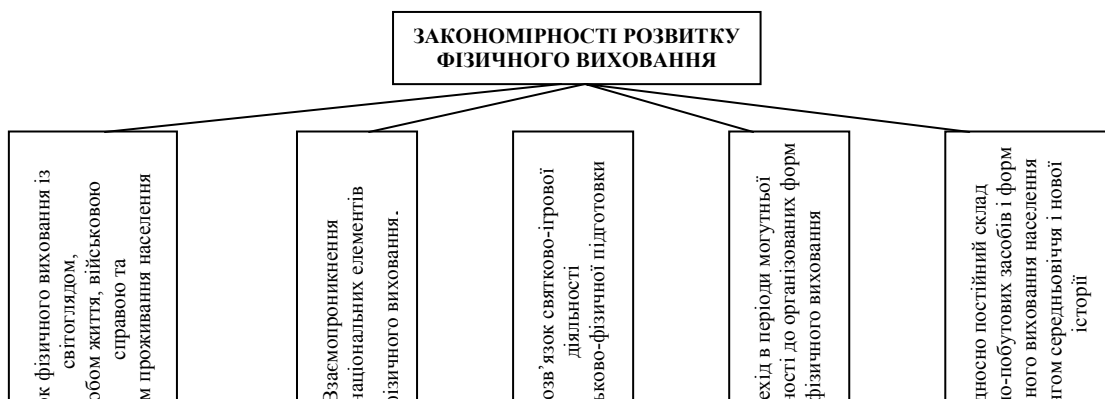
Закони функціонування - це закономірні об'єктивні зв'язки, які діють у даний момент часу, на даному етапі розвитку суспільства, на певній його стадії. Закони розвитку й закони функціонування співвідносяться як загальне й особливе.

З категорією „закон” має зв'язок категорія „закономірність”. Це не тотожні поняття. Вони є однопорядковими, бо відображають необхідні, об'єктивні, загальні зв'язки, які існують в об'єктивній дійсності.

Що ж стосується співвідношення понять „закон” і „закономірність”, то одні автори під закономірністю розуміють єдність законів галузі, спільний їх зв'язок, у якому закон - окремий елемент всієї сукупності. Інші дослідники розглядають закономірність як певну наукою тенденцію прояву закону, який ще не вдається виявити в „чистому вигляді”.

Ми виходили з того, що закономірність є ширшим поняттям, ніж закон. Це сукупна дія багатьох законів, які конкретизують, наповнюють певним змістом закономірність розвитку природи й суспільства.

Проаналізувавши дані дослідження, можна констатувати, що становлення і розвиток фізичного виховання проходить не спонтанно, а відповідно до чітких закономірностей (рис. 1). Такими закономірностями є: зв'язок фізичного виховання із світоглядом, способом життя, військовою справою та місцем проживання населення; взаємопроникнення міжнаціональних елементів фізичного виховання; взаємозв'язок святково-ігрової діяльності та військово-фізичної підготовки; перехід в періоди могутньої державності до організованих форм фізичного виховання; відносно постійний склад народно-побутових форм і засобів фізичного виховання населення протягом середньовіччя і нової історії.

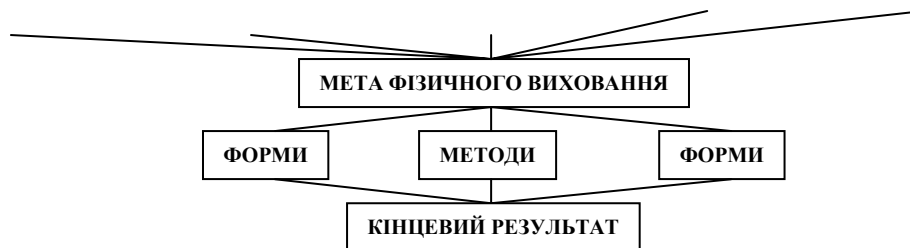

Рис. 1. Закономірності розвитку фізичного виховання

Висновки.

1. У сучасній науково-методичній літературі спостерігається великий діапазон думок і рекомендацій щодо закономірностей розвитку фізичної культури. При цьому часто змішуються принципи, функції, основні риси фізичної культури. Частина закономірностей мала винятково ідеологічний характер.

2. Зважаючи на об'єктивний історико-педагогічний аналіз розвитку суспільства, можна виділити такі закономірності розвитку фізичного виховання в Україні: зв'язок фізичного виховання із світоглядом, способом життя, військовою справою та місцем проживання населення; взаємопроникнення міжнаціональних елементів фізичного виховання; взаємозв'язок святково-ігрової діяльності та військово-фізичної підготовки; перехід в періоди могутньої державності до організованих форм фізичного виховання; відносно постійний склад народно-побутових форм і засобів фізичного виховання населення протягом середньовіччя і нової історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выдрин В.М. Советская физическая культура как феномен культурной революции в СССР: Автореф. дисс ... д-ра пед. наук. - М., 1980. - 41 с.
2. Енциклопедія Української РСР. - К., 1987. - Т. 4. - С. 176.
3. История физической культуры и спорта / Под ред. В.В.Столбова. - М.: Физкульт. и спорт, 1983. - 359 с.
4. Молчанов С.В. Триединство физической культуры. - Минск: Польімя, 1991. - 141с.
5. Николаев Ю.М. Теоретико-методологические основы физической культуры в преддверии XXI века. - Санкт-Петербург: СПбГАФК им. П.Ф.Лесгафта, 1998.-217с.
6. Полеску І.К. Становлення та розвиток фізичної культури і спорту народів Балканського півострова: Автореф. дис ... д-ра пед. наук. - К., 1997. - 48 с.
7. Пономарев Н.А. Методологические основы наук о физической культуре. -Л., 1978.-47с.
8. Пономарев Н.И. О законах функционирования и развития физической культуры. - Л., 1989. -21с.
9. Пономарев Н.И. Основы социологии физической культуры. - Л., 1976. - 58с.
10. Пономарев Н.И. Социальные функции физической культуры и спорта. - М.: Физкульт. и спорт, 1974. - 287 с.

11. Приступа Є.Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури: Автореф. дис ... д-ра пед. наук. - К., 1996. - 48с.
12. Філософія / І.В.Бичко, Ю.В.Осічнюк, В.Г.Табачковський та ін. - К.: Либідь, 1991.-456с.

Волинський державний університет імені Лесі Українки